

Załącznik nr 5
do sprawozdania z realizacji
„Strategii Polityki Społecznej
Województwa Lubuskiego
na lata 2005-2013” w 2009 r.

Sprawozdanie
z realizacji wojewódzkiego programu
przeciwdziałania przemocy w rodzinie
w 2009 roku

I. WPROWADZENIE

Uwzględniając zadania wynikające z ustawy o samorządzie województwa, ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi Sejmik Województwa Lubuskiego w marcu 2009 r. przyjął „Wojewódzki Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie”.

Celem programu jest ograniczanie zjawiska przemocy w rodzinie oraz skutków stosowania przemocy w województwie lubuskim. Program realizowany jest w oparciu o następujące cele operacyjne:

1. Rozszerzenie oferty form pomocy i wsparcia dla osób uwikłanych w przemoc poprzez budowanie lokalnych systemów przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz rozwój zespołów interdyscyplinarnych.
2. Wysoka jakość i skuteczność udzielanej pomocy rodzinom doznającym przemocy poprzez podnoszenie i doskonalenie umiejętności kadry oraz rozwijanie współpracy z organizacjami pozarządowymi.
3. Edukacja społeczna i promocja postaw społecznych oraz działań wolnych od przemocy.
4. Poszerzenie wiedzy nt. zjawiska przemocy wśród dzieci i młodzieży - ograniczenie występowania zachowań agresywnych wśród uczniów.
5. Rozwój instytucji świadczących profesjonalną pomoc osobom pokrzywdzonym oraz ich rodzinom.
6. Wypracowanie wspólnych działań przez organizacje pozarządowe.

Zgodnie z art. 9³ pkt. 1 ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi środki finansowe przeznaczone na realizację zadań wynikających z Wojewódzkiego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie, pochodzą z opłat za wydawanie zezwoleń na obrót hurtowy napojami alkoholowymi.

Na realizację Programu w 2009 r. przeznaczono **81.777,22 zł**, z czego 33.999 zł przeznaczono na współpracę z organizacjami pozarządowymi, natomiast 25.400 zł na działalność statutową Wojewódzkiego Ośrodka Terapii Uzależnień i Współzależnienia w Zielonej Górze. Na zadania własne z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie przeznaczono 22.378,22 zł, ponadto pozyskano 25.000 zł od Wojewody Lubuskiego na szkolenia dot. przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

II. WSPÓŁPRACA Z ORGANIZACJAMI POZARZĄDOWYMI

W 2009 roku samorząd województwa przeprowadził 2 otwarte konkursy ofert na realizację zadań publicznych, w trybie ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie.

Ogółem wpłynęło 108 ofert o dofinansowanie zadań z zakresu działań profilaktycznych i przeciwdziałania alkoholizmowi na ogólną kwotę 2.121,016 zł. Po szczegółowej weryfikacji, decyzją Zarządu Województwa przyjęto do realizacji 51 zadań - na kwotę 493.979,41 zł, z czego **33.999 zł** przeznaczono dla **6** organizacji na zadania związane z przeciwdziałaniem przemocy domowej.

Z powodu ograniczonych środków finansowych 55 ofert nie otrzymało dofinansowania, 2 oferty były niekompletne.

Organizacje pozarządowe realizowały w 2009 r. szkolenia z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinach alkoholowych oraz zadania związane z zapewnieniem profesjonalnej pomocy interwencyjnej i terapeutycznej dzieciom – ofiarom przemocy oraz ich rodzinom.

Dofinansowanie otrzymały następujące organizacje pozarządowe:

1. Lubuskie Stowarzyszenie Rozwoju Regionalnego „ROZWÓJ” Gorzów Wlkp. – kwota dotacji 14.999,99 zł.

Otrzymana dotacja pozwoliła na realizację „Lokalnej kampanii informacyjno-szkoleniowej przeciw uzależnieniom i przemocy domowej”. Szkolenia skierowane były do reprezentantów różnych grup zawodowych: pracowników socjalnych, pracowników powiatowych centrów pomocy rodzinie, policjantów, kuratorów sądowych, pedagogów oraz członków gminnych komisji rozwiązywania problemów alkoholowych. Głównym zadaniem było podniesienie świadomości oraz kwalifikacji zawodowych osób uczestniczących w programie. Szkolenia prowadzone były przez specjalistę ds. przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz przedstawiciela policji. Tematyka zajęć dotyczyła przeciwdziałania przemocy w rodzinie, wczesnej interwencji i pomocy ofiarom. Poznano procedurę Niebieskiej Karty, zasady postępowania ze sprawcą przemocy domowej oraz rozpoznawania zjawiska uzależnienia i współuzależnienia. Zorganizowano cztery szkolenia: w Gorzowie Wlkp., Sulęcinie i Międzyrzeczu, w których uczestniczyło 55 osób.

2. Fundacja "Contra Crimen" w Gorzowie Wlkp. – kwota dotacji 4.000 zł.

Dzięki wsparciu udzielonym przez samorząd województwa przeprowadzono analizę zjawiska przemocy w rodzinie na terenie województwa lubuskiego, z uwzględnieniem wpływu nadużywania alkoholu na przemoc domową. W ramach programu przeprowadzono 2 szkolenia nt.: „Przemoc w rodzinie” i „Postępowanie policjantów wobec ofiar i sprawców”. Adresatami szkolenia byli

funkcjonariusze policji tzw. „pierwszego kontaktu”. Szkolenie odbyło się w siedzibie Komendy Miejskiej Policji w Zielonej Górze, w którym wzięło udział 34 funkcjonariuszy oraz w siedzibie Komendy Miejskiej Policji w Zielonej Górze, w którym udział wzięły 32 osoby. Głównym celem szkoleń było podniesienie umiejętności przeprowadzenia interwencji w rodzinie, w której występuje przemoc oraz zjawisko nadużywania alkoholu. Tematyka szkolenia dotyczyła mechanizmów powstawania uzależnienia oraz źródeł agresji i przemocy domowej. Uzyskana wiedza była niezbędna dla prawidłowej diagnozy i interwencji w przyszłej pracy zawodowej. Każdy uczestnik otrzymał zaświadczenie o odbyciu szkolenia. Szkolenie obejmowało 1 godzinę wykładu oraz 5 godzin warsztatów. Wykład prowadził policjant – ekspert Wydziału Prewencji Komendy Wojewódzkiej Policji w Gorzowie Wlkp., natomiast zajęcia warsztatowe specjaliści ze Specjalistycznego Ośrodka Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie w Gorzowie Wlkp. Ponadto wydano 600 sztuk poradników podręcznych dla policjantów służb patrolowych woj. lubuskiego pn. „Postępowanie policjantów podczas interwencji wobec przemocy w rodzinie”, wykonano również 40 sztuk poradników w formie plakatów. W szkoleniach uczestniczyło 66 osób.

3. Terenowy Komitet Ochrony Praw Dziecka w Zielonej Górze – kwota dotacji 5.000 zł.

Dotacja pozwoliła na realizację zadania „Dziecko – Podmiot Najważniejszy”. Głównym celem programu była wczesna interwencja wobec dzieci, które pochodzą z rodzin alkoholowych i są ofiarami przemocy domowej. Pomoc dotyczyła przede wszystkim wsparcia psychologicznego. Do ośrodka zgłaszały się dzieci, skierowane na terapię przez pedagogów szkolnych. Kolejnym etapem było zaproszenie do współpracy rodziców w celu rozpoczęcia długofalowej terapii rodzinnej. W ramach programu zrealizowano 83 godziny spotkań z dziećmi i ich rodzicami. Udzielono pomocy 14 rodzinom.

4. Towarzystwo Rozwoju Rodziny w Zielonej Górze – kwota dotacji 5.000 zł.

Otrzymana dotacja umożliwiła realizację zadania pn.: „Zwiększenie bezpieczeństwa dzieci i młodzieży pochodzącej z rodzin, w których występują problemy alkoholowe. Ochrona przed przemocą w rodzinie”. Głównym celem programu było zidentyfikowanie i podwyższenie poziomu działań interwencyjnych w sprawach dzieci krzywdzonych, zaniedbywanych, maltretowanych, wykorzystywanych seksualnie oraz doznających przemocy domowej. Priorytetami było ograniczenie umieszczania, stale rosnącej liczby dzieci z województwa lubuskiego, w placówkach opiekuńczo-wychowawczych. Dlatego też dążono do zwiększenia świadomości mieszkańców województwa lubuskiego na temat rodzicielstwa zastępczego jako najlepszej formy opieki zastępczej dla dzieci. Cele programowe realizowano poprzez:

- prowadzenie strony internetowej www.rodziczawodowy.pl (większy dostęp do informacji na temat rodzicielstwa zastępczego);

- organizację kampanii społecznej – w ramach której wykonano bannery;
- audycję w Radiu Zachód;
- zorganizowanie 12 spotkań informacyjnych dla 431 nauczycieli w szkołach i przedszkolach.

Rozpropagowano ulotki i plakaty dotyczące rodzicielstwa zastępczego jako formy opieki nad dziećmi w sytuacji zagrożenia - w przedszkolach, szkołach oraz instytucjach pomocowych w Zielonej Górze i w wybranych szkołach i poradniach w województwie lubuskim. Ponadto prowadzono pomoc terapeutyczną dla dzieci i młodzieży z rodzin z problemem alkoholowym, zagrożonych przemocą domową. Odbywały się spotkania z psychologiem, z których korzystała głównie młodzież i dzieci w wieku od 6 do 17 lat. Rezultatem zadania było pozyskanie kandydatów na rodziców zastępczych oraz zwiększenie dostępu do terapii indywidualnej i grupowej dla dzieci i młodzieży z rodzin z problemem alkoholowym.

5. Lubuskie Stowarzyszenie na Rzecz Kobiet "BABA" w Zielonej Górze – kwota dotacji 2.000 zł.

Dotacja pozwoliła na realizację programu: „BABA przeciwko przemocy domowej” – program profilaktyczny dla dziewcząt i młodych kobiet. Celem programu była pomoc prawna dla kobiet z małych miejscowości województwa lubuskiego. Uruchomione zostało objazdowe biuro bezpłatnych porad prawnych, czynne raz w miesiącu przez 2 – 4 godziny dziennie. Stowarzyszenie nawiązało współpracę z instytucjami województwa lubuskiego tj. urzędami gmin, ośrodkami pomocy społecznej, które bezpłatnie udostępniły swoje pomieszczenia na czas realizowanych porad. Dzięki odpowiedniej promocji w formie plakatów, informacji na stronie internetowej www.baba.org.pl oraz ogłoszeń w lokalnych gazetach, program cieszył się dużym zainteresowaniem wśród mieszkańców. Oprócz porad prawnych, zainteresowane osoby otrzymywały pomoc w konstruowaniu urzędowych pism. Ponadto rozdawano bezpłatne broszury pt. „Bądź bezpieczna od przemocy seksualnej”, „Bądź bezpieczna od przemocy domowej”, „Bądź bezpieczna w sądzie: małżeństwo, dzieci, rodzina”, „Bądź bezpieczna w sądzie: stosunki majątkowe w małżeństwie”, „Bądź bezpieczna w pracy”. Na porady przychodziły przeważnie kobiety znajdujące się w trudnej sytuacji życiowej, samotne matki oraz ofiary przemocy domowej. Przeprowadzono 63 godziny porad prawnych dla 164 osób.

6. Caritas Diecezji Zielonogórsko - Gorzowskiej w Zielonej Górze – kwota dotacji 3.000 zł

Otrzymana dotacja umożliwiła zorganizowanie i przeprowadzenie dwóch szkoleń z zakresu przeciwdziałania uzależnieniom oraz przemocy domowej. Uczestnikami szkoleń byli kierownicy, wychowawcy i wolontariusze pracujący w placówkach opiekuńczo-wychowawczych prowadzonych przez Caritas Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej. Głównym celem zadania było podniesienie kompetencji zawodowych u osób pracujących z dziećmi i młodzieżą. Tematyka szkoleń dotyczyła profilaktyki uzależnień, głównie przeciwdziałania alkoholizmowi. Podczas pierwszego szkolenia

omawiano rodzaje uzależnień oraz sposoby pracy z dziećmi i rodzicami z rodzin niewydolnych wychowawczo. Przedstawiono następstwa używania substancji psychoaktywnych w aspekcie zdrowotnym, społecznym i ekonomicznym oraz metody leczenia i przeciwdziałania uzależnieniom. Tematyka szkolenia z zakresu przeciwdziałania przemocy obejmowała następujące zagadnienia: rodzaje przemocy domowej i jej determinanty, podstawy prawidłowego kontaktu dorosły – dziecko, radzenie sobie ze stresem i złością oraz uwrażliwienie na przejawy przemocy. Szkolenia prowadzone były przez psychologa i pedagoga. Każdy z wykładowców przeprowadził 12 godzin zajęć z poszczególnych bloków tematycznych. Łącznie przeprowadzono 24 godzin szkoleń. Uczestniczyło 38 osób.

III. WSPÓLPRACA Z WOJEWÓDZKIM OŚRODKIEM TERAPII UZALEŻNIEŃ I WSPÓLUZALEŻNIENIA W ZIELONEJ GÓRZE.

Wojewódzki Ośrodek Terapii Uzależnień i Współuzależnienia w Zielonej Górze jest samodzielnym publicznym zakładem opieki zdrowotnej. Do jego zadań należy m.in. zmniejszanie szkód zdrowotnych będących wynikiem uzależnienia od alkoholu, przeciwdziałanie zachowaniom ryzykownym i szkodliwym dotyczącym uzależnień oraz działalność metodyczna.

Wojewódzki Ośrodek Terapii Uzależnień i Współuzależnienia w Zielonej Górze otrzymał dotację w wysokości 100.000 zł na realizację zadań statutowych z zakresu profilaktyki i rozwiązywania problemów alkoholowych:

1. Szkolenia z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

W 2009 Wojewódzki Ośrodek Terapii Uzależnień i Współuzależnienia w Zielonej Górze, w ramach otrzymanej dotacji zorganizował cztery szkolenia z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie dla 83 osób na kwotę **25.400 zł**. Tematyka szkoleń dotyczyła działań profilaktycznych i diagnostycznych w pracy z ofiarami i sprawcami przemocy w rodzinie, wypracowania kierunków leczenia oraz tworzenia i realizowania programów przeciwdziałania przemocy domowej.

Uczestnicy szkoleń reprezentowali różne grupy zawodowe tj.: kuratorów sądowych, pedagogów, członków gminnych komisji rozwiązywania problemów uzależnień, pracowników socjalnych, pracowników poradni psychologiczno-pedagogicznych, socjoterapeutów, psychologów oraz wychowawców z ośrodków szkolno-wychowawczych.

Przeprowadzono następujące szkolenia:

- **„Praca z ofiarą i sprawcą przemocy”**

Celem szkolenia było rozwinięcie kompetencji zawodowych osób pracujących z osobami doznającymi przemocy domowej i jej sprawcami oraz opracowanie strategii oddziaływań w pracy terapeutycznej. W części teoretycznej szkolenia poruszono liczne zagadnienia dotyczące źródeł i form agresji i przemocy, klinicznych zaburzeń osobowości, charakterystyki ofiary i sprawcy, zasad interwencji kryzysowej oraz sposobów udzielania pomocy. W części praktycznej prowadzono warsztaty podczas których uczestnicy przedstawiali problemy charakterystyczne dla ich pracy zawodowej. Na tej podstawie wypracowano umiejętności skutecznego i umiejętnego określania strategii oddziaływań wobec ofiary i sprawcy przemocy. Określano cele działania i współdziałania poszczególnych instytucji, rozwijano umiejętności nawiązywania kontaktu z ofiarą i sprawcą przemocy oraz zapoznano się z prawnymi uregulowaniami niezbędnymi w przyszłej pracy profilaktyczno–interwencyjnej.

Szkolenie pokazało możliwości jak i ograniczenia względem postępowania zawodowego, a różnorodność grup zawodowych dała możliwość wymiany doświadczeń wśród uczestników oraz nawiązania współpracy pomiędzy poszczególnymi resortami i instytucjami.

Szkolenia przeprowadzone były przez wykwalifikowaną kadrę wykładowców. Duża frekwencja oraz aktywna praca uczestników dowiodła, że tematyka szkoleń jest adekwatna do aktualnych potrzeb związanych z pracą w obszarze uzależnienia od alkoholu. Dodatkową wartość stanowiła wymiana wiedzy praktycznej między uczestnikami. Podniesienie kwalifikacji oraz przekazywanie doświadczeń zawodowych pozwoli w przyszłości na doskonalenie warsztatu pracy.

IV. DZIAŁANIA WŁASNE W ZAKRESIE PRZECIWDZIAŁANIA PRZEMOCY W RODZINIE

1. Wojewódzki Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie

Zgodnie z ustawą o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz ustawą o samorządzie województwa w dniu 23 marca 2009 r. Sejmik Województwa Lubuskiego przyjął uchwałą Wojewódzki Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie.

Zarząd Województwa Lubuskiego powołał zespół ds. opracowania Wojewódzkiego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie. Skład zespołu stanowili przedstawiciele kluczowych instytucji i organizacji pozarządowych zaangażowanych w zadania na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie w województwie lubuskim, tj.: Lubuskiego Urzędu Wojewódzkiego w Gorzowie Wlkp., Sądu Okręgowego w Zielonej Górze, Sądu Rejonowego w Gorzowie Wlkp., Komendy Wojewódzkiej Policji w Gorzowie Wlkp., Kuratorium Oświaty w Gorzowie Wlkp., Terenowego Komitetu Ochrony Praw Dziecka w Zielonej Górze, Ośrodka Interwencji Kryzysowej w Gorzowie Wlkp. oraz pracownicy Urzędu

Marszałkowskiego Województwa Lubuskiego w Zielonej Górze. Koszty poniesione w związku z opracowywaniem Wojewódzkiego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie dotyczyły zlecenia korekty językowej projektu programu oraz jego wydruku (700 szt.) w formie książkowej, które rozdystrybuowano w gminach województwa lubuskiego, ośrodkach pomocy społecznej, powiatowych centrach pomocy rodzinie, starostwach powiatowych, organizacjach pozarządowych, komendach policji województwa lubuskiego oraz wśród uczestników szkoleń i konferencji organizowanych przez Departament Polityki Społecznej. Wydatkowano: **3.785,20 zł**.

2. Szkolenia z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

Zgodnie z Krajowym Programem Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie (zatwierdzonym Uchwałą Rady Ministrów Nr 162/2006 z dnia 25.09.2006r.) praca z rodziną, w której występuje problem przemocy wymaga działań zespołowych i interdyscyplinarnych. Ważnym aspektem jest wyłonienie lidera, który spajając działania tworzy zespół specjalistów w celu wypracowania działań pomocowych rodzinie, w której występuje problem przemocy. Dlatego też, niezbędnym było przeprowadzenie szkoleń dla przedstawicieli grup zawodowych – tzw. pracowników pierwszego kontaktu.

W 2009 r. zorganizowano 3 szkolenia, których adresatami byli przedstawiciele następujących grup zawodowych: pedagodzy, psychologowie, pracownicy ośrodków pomocy społecznej, kuratorzy sądowi, policjanci, członkowie gminnych komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, przedstawiciele służby zdrowia oraz pracownicy ośrodków wsparcia i interwencji kryzysowej.

W ramach przeciwdziałania przemocy w rodzinie przeprowadzono następujące szkolenia:

▪ „Przeciwdziałanie przemocy w szkole”

Adresatami szkolenia byli pedagodzy szkolni z terenu województwa lubuskiego. Celem szkolenia było wzbogacenie wiedzy oraz umiejętności w zakresie metod przeciwdziałania przemocy w szkole, w tym poznanie zasad doboru działań profilaktycznych wpływających na eliminację zachowań przemocowych oraz zastosowanie aktów prawnych regulujących działania mające na celu przeciwdziałanie zachowaniom świadczącym o niedostosowaniu społecznemu. W części warsztatowo –seminaryjnej uczestnicy poznali zasadę budowy planu pomocy uczniowi przejawiającemu zachowania dysfunkcyjne w oparciu o współpracę z rodziną oraz lokalną koalicją tj. policją i sądami. Uczestniczyło 50 osób.

„Przeciwdziałanie przemocy wobec dzieci”

Zgodnie z zawartym porozumieniem z Państwową Agencją Rozwiązywania Problemów Alkoholowych w Warszawie zrealizowano warsztaty dla psychologów i pedagogów szkolnych pn. „Bez klapsa – jak z miłością i szacunkiem stawiać dziecku granice”, które odbyły się w ramach ogólnopolskiej kampanii „Dzieciństwo bez przemocy”. Zajęcia prowadzone były przez psychologów z Fundacji „Dzieci Niczyje”. Szkolenie miało na celu podwyższenie umiejętności pracy z rodzicami, którzy mają problemy wychowawcze. Uczestnikom przedstawiono metody wspierania rodziców w opiece nad dzieckiem, stymulowania jego rozwoju i towarzyszenia mu w codziennych aktywnościach. Ponadto omówiono sposoby radzenia sobie z trudnymi sytuacjami, emocjami i stresem rodzicielskim.

Uczestniczyło 25 osób.

▪ „Doskonalenie funkcjonowania zespołów interdyscyplinarnych ze szczególnym uwzględnieniem przeciwdziałania przemocy wobec osób starszych i niepełnosprawnych”

Celem szkolenia było uzyskanie wiedzy i umiejętności niezbędnych do efektywnego funkcjonowania lokalnych zespołów interdyscyplinarnych oraz usprawnienie działania istniejących struktur, poprzez opracowanie strategii funkcjonowania lokalnych zespołów interdyscyplinarnych w województwie lubuskim. Szkolenie skierowane było do pracowników ośrodków pomocy społecznej, ośrodków wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie, pedagogów, kuratorów sądowych, policji, sądów, członków gminnych komisji rozwiązywania problemów alkoholowych oraz przedstawicieli służby zdrowia. Podczas szkolenia uczestnicy poznali sposoby komunikowania się w grupie pozwalające na efektywniejsze podejmowanie działań, sposoby rozwiązywania sytuacji w przypadku wystąpienia przemocy w rodzinie, a w szczególności skierowanej wobec osób starszych oraz niepełnosprawnych. Zajęcia warsztatowe pozwoliły na usystematyzowanie wiedzy dotyczącej przepisów prawnych dotyczących działań interwencyjnych wskazujących na przemoc w rodzinie oraz niedostosowanie społeczne. Uczestniczyło 50 osób.

W szkoleniach organizowanych przez Urząd Marszałkowski Województwa Lubuskiego uczestniczyło łącznie 125 osób. Wydatkowano **18,593,02 zł**, ponadto Wojewoda Lubuski przekazał środki finansowe w wysokości **25.000 zł** przeznaczone na szkolenia dla pracowników pierwszego kontaktu z zakresu przemocy (zgodnie z harmonogramem Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie).

Na zadania własne z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie wydatkowano: **22,378,22 zł**.

Wnioski.

Samorząd Województwa Lubuskiego realizując w 2009 r. Wojewódzki Program Przeciwdziałania Przemocy w rodzinie skoncentrował się m.in. na:

- wsparciu organizacji pozarządowych, w tym organizacji samopomocowych, działających w obszarze przeciwdziałania przemocy,
- podnoszeniu kwalifikacji osób pracujących z ofiarami i sprawcami przemocy domowej z uwzględnieniem osób starszych,
- doskonaleniu funkcjonowania zespołów interdyscyplinarnych,
- zapewnieniu profesjonalnej pomocy interwencyjnej i terapeutycznej dzieciom – ofiarom przemocy oraz ich rodzinom.

Sposób i zakres realizacji poszczególnych zadań Programu uzależniony był od wielkości środków przeznaczonych na ich realizację.

Opracował :
Departament Polityki Społecznej
Urząd Marszałkowski Województwa Lubuskiego